

Jeszcze krótsze niż ultrakrótkie Nagroda Nobla z fizyki 2023

Piotr Fita

pokazy: Przemysław Słota, Adam Kubiela

Wydział Fizyki Uniwersytetu Warszawskiego
Instytut Fizyki Doświadczalnej

Zapytaj fizyka, 23.11.2023

Ill. Niklas Elmehed © Nobel Prize Outreach

Pierre Agostini

Prize share: 1/3

Ill. Niklas Elmehed © Nobel Prize Outreach

Ferenc Krausz

Prize share: 1/3

Ill. Niklas Elmehed © Nobel Prize Outreach

Anne L'Huillier

Prize share: 1/3

Nagrodę Nobla w dziedzinie fizyki 2023 przyznano wspólnie Pierre'owi Agostiniemu, Ferencowi Krauszowi i Anne L'Huillier „za metody eksperymentalne generujące **attosekundowe impulsy światła** do badania **dynamiki elektronów w materii**”

Badania stacjonarne a badania dynamiki

1949

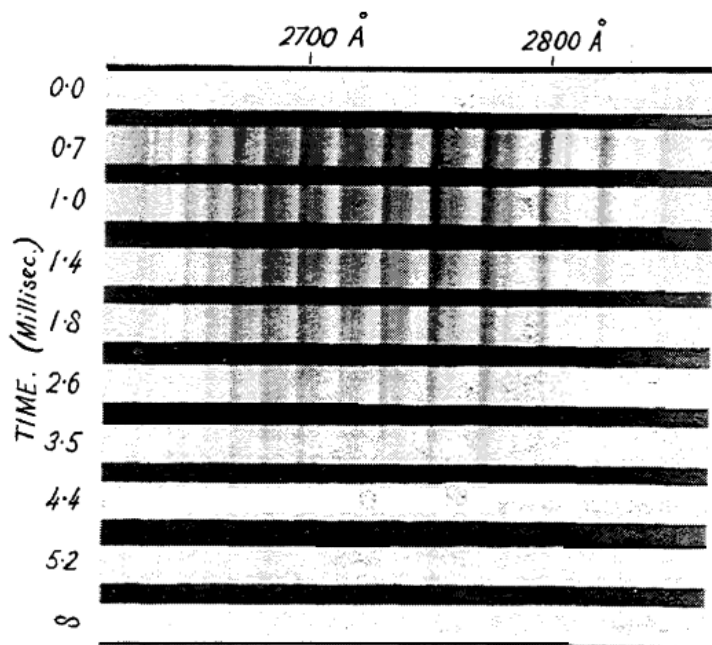
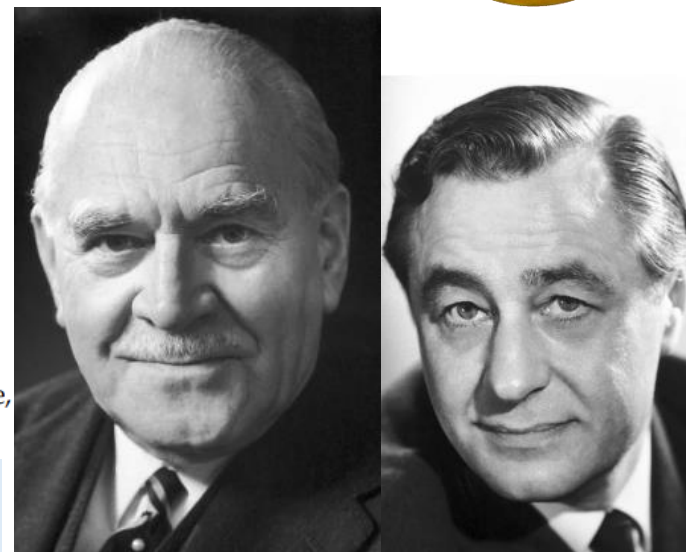

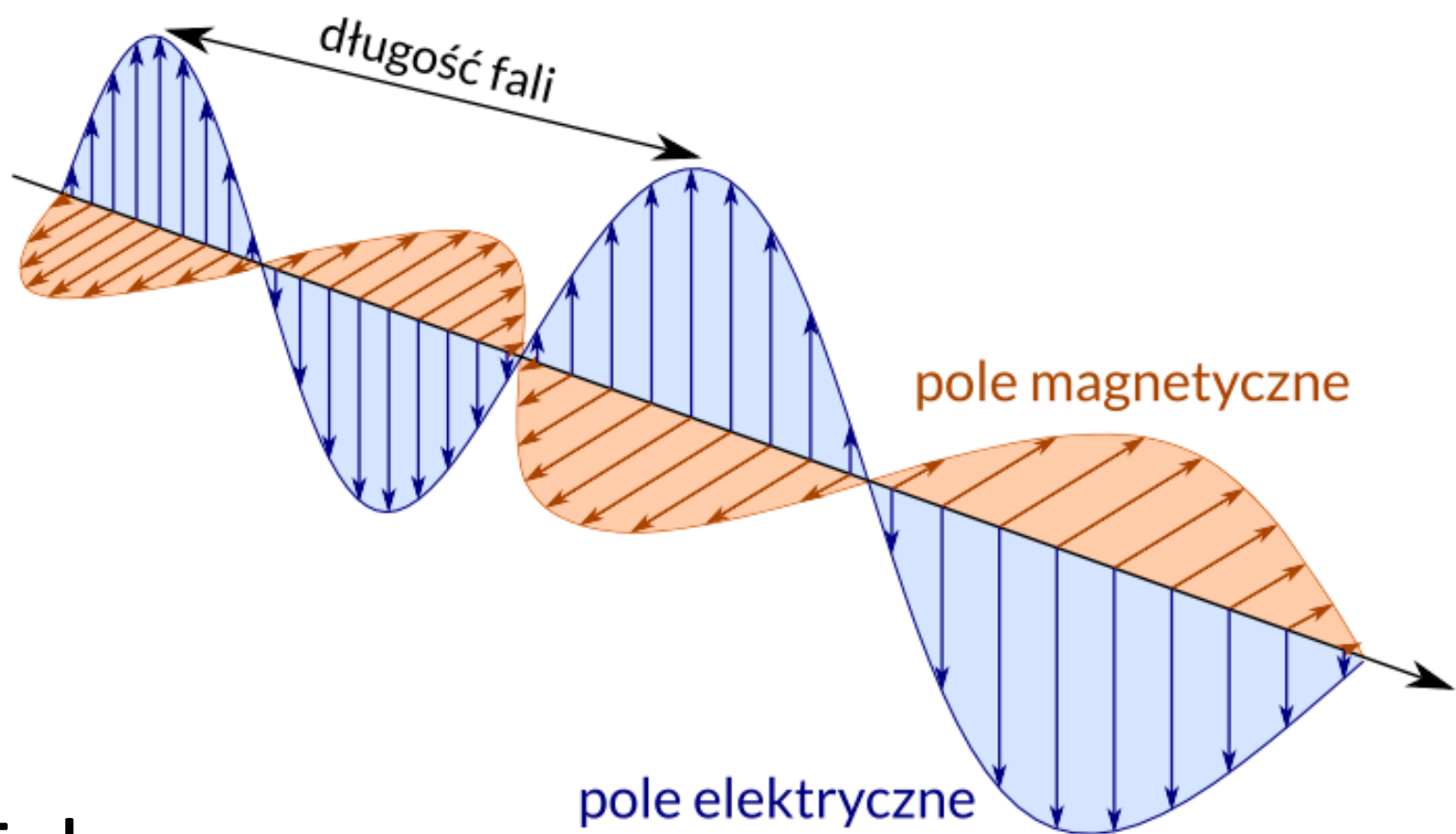
Fig. 3. Sequence of spectra of ClO after flash photolysis of a chlorine-oxygen mixture, showing bimolecular decay.

Fotoliza błyskowa – badania przebiegu reakcji chemicznych w skali mili- i mikrosekund

1967

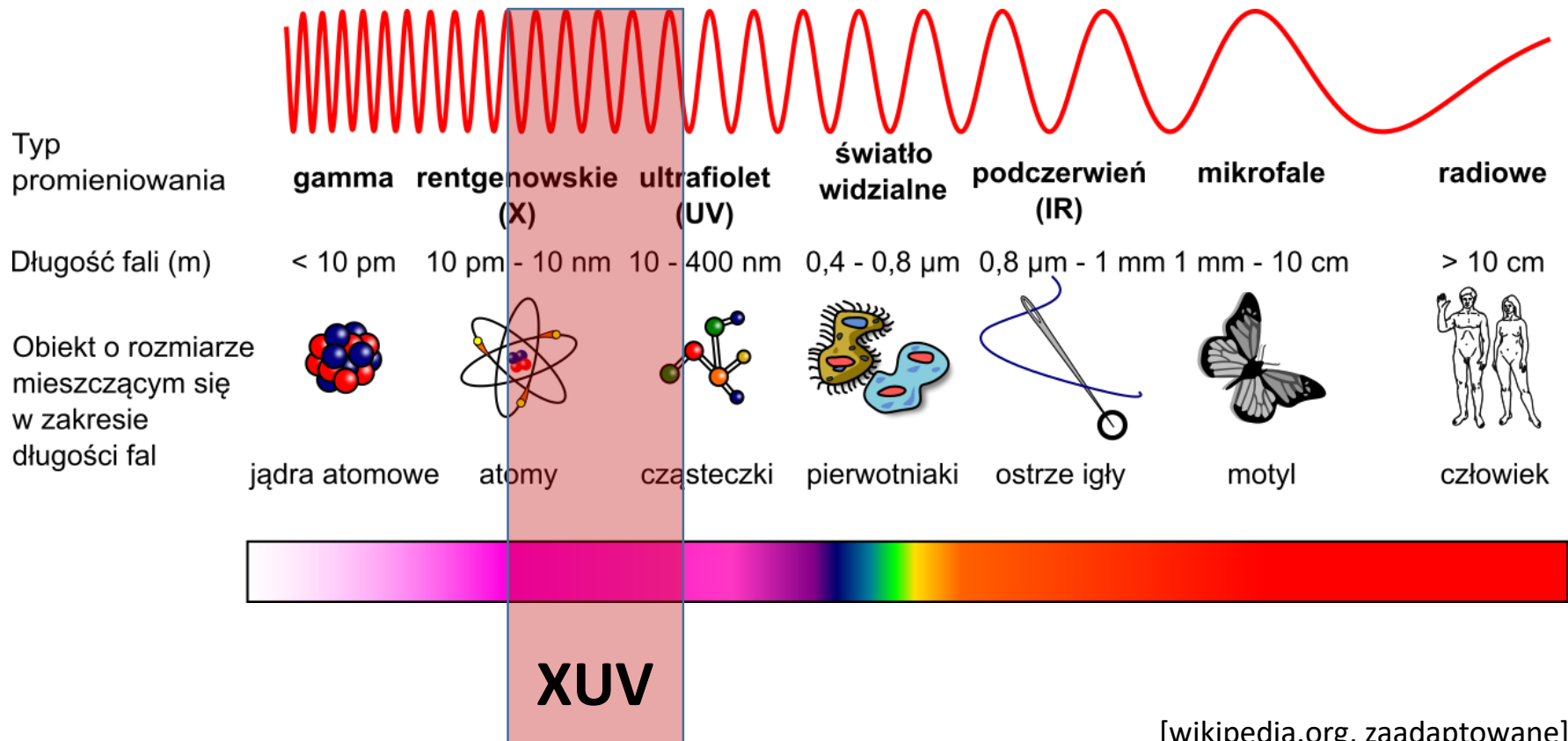
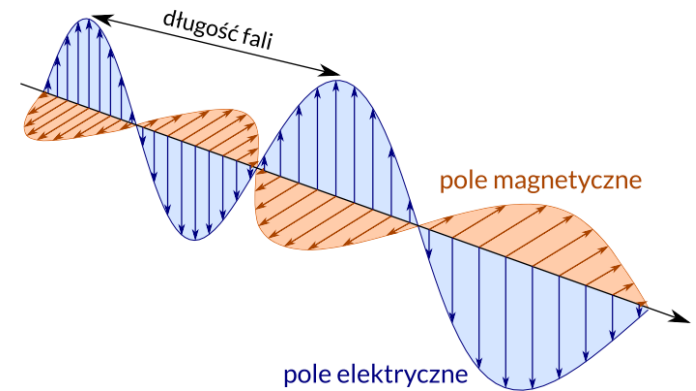

Ronald Norrish i George Porter

Fale elektromagnetyczne

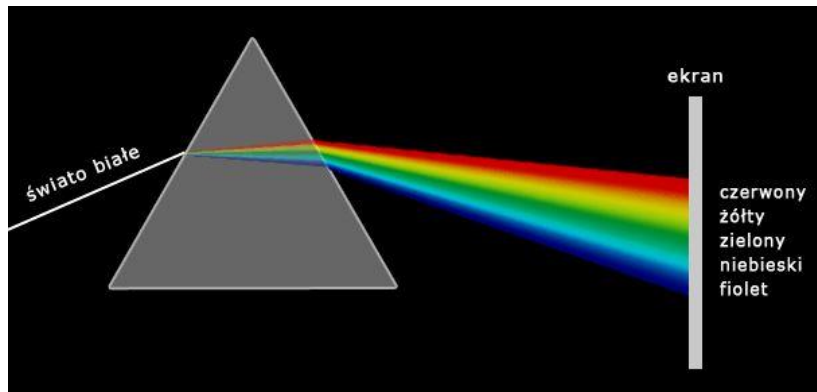
Rodzaje fal elektromagnetycznych

[wikipedia.org, zaadaptowane]

Widmo fal elektromagnetycznych

- Światło białe zawiera różne długości fal (barwy)

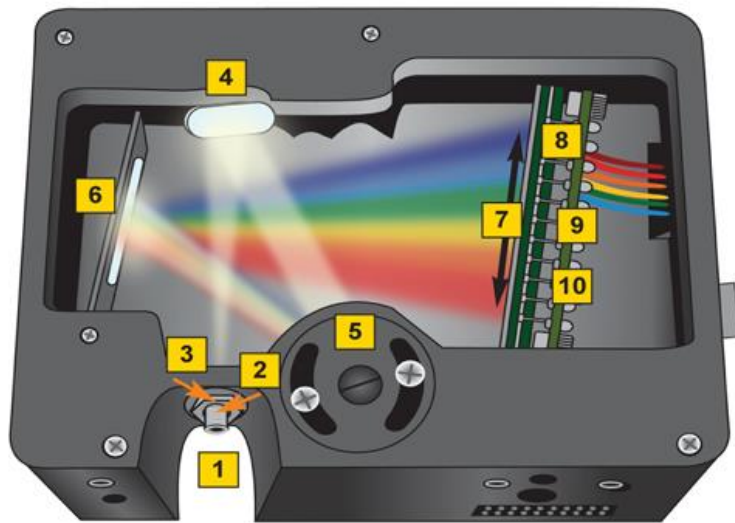

- Możemy je rozszczepić i zobaczyć, jakie barwy zawiera

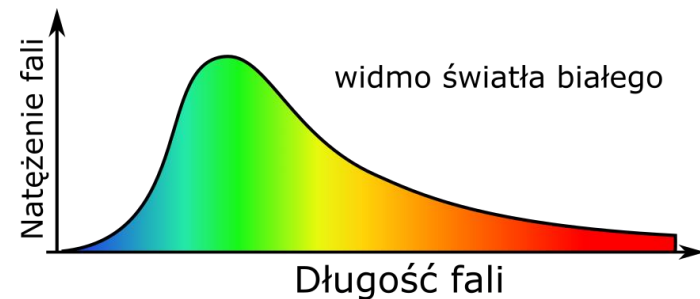

Rejestracja widma - spektrometr

- Element rozszczepiający światło + detektor = spektrometr

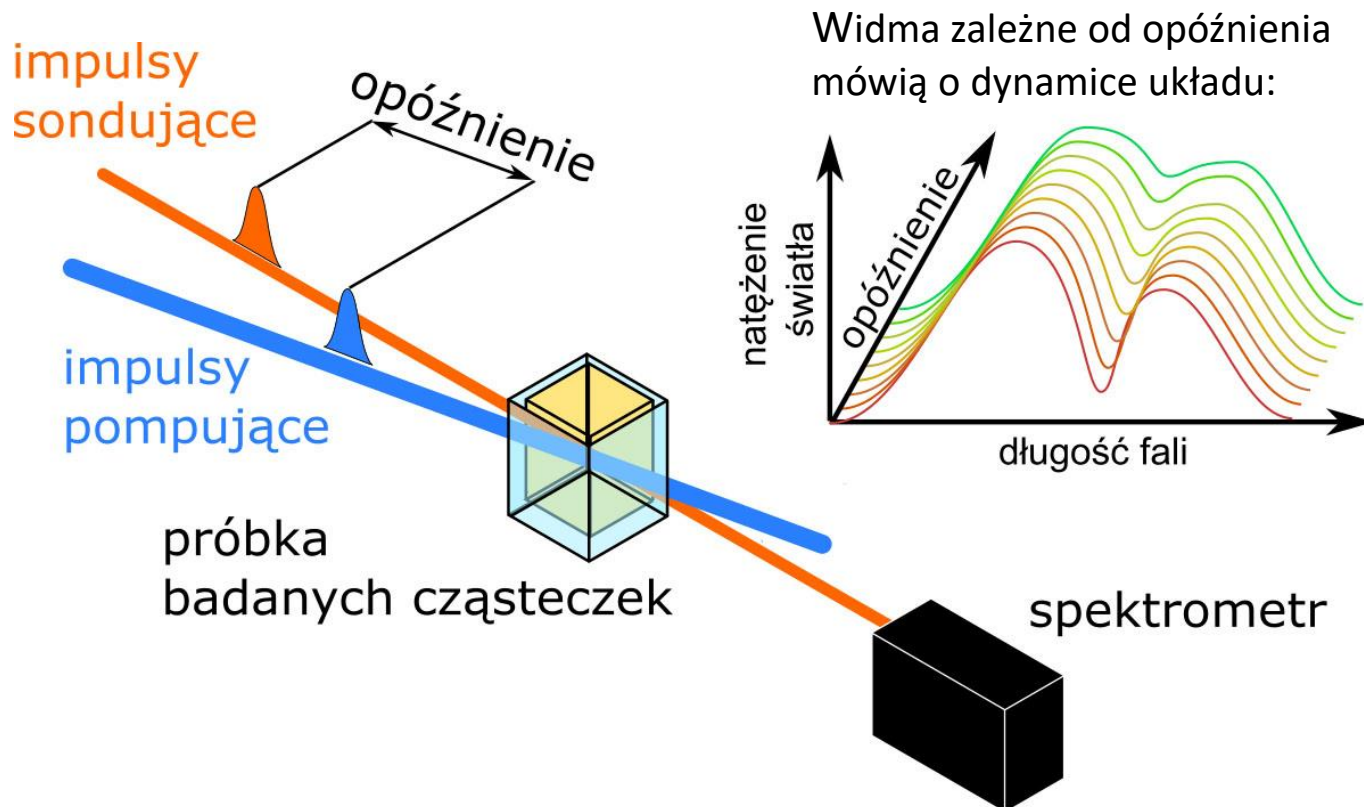
- Używamy go do pomiaru **widma światła**

Optyczne pomiary dynamiki

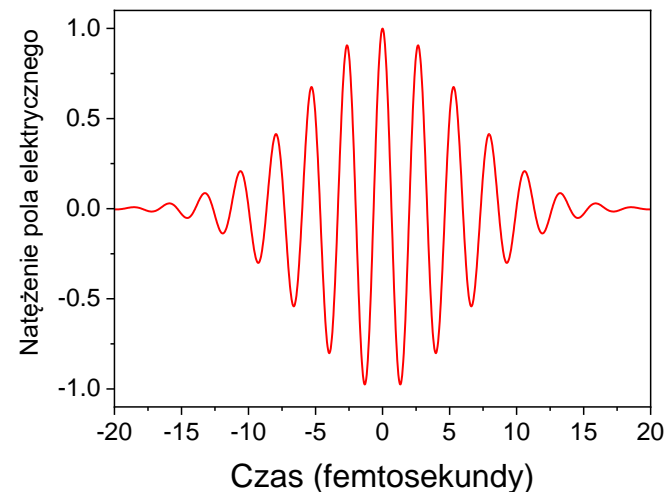
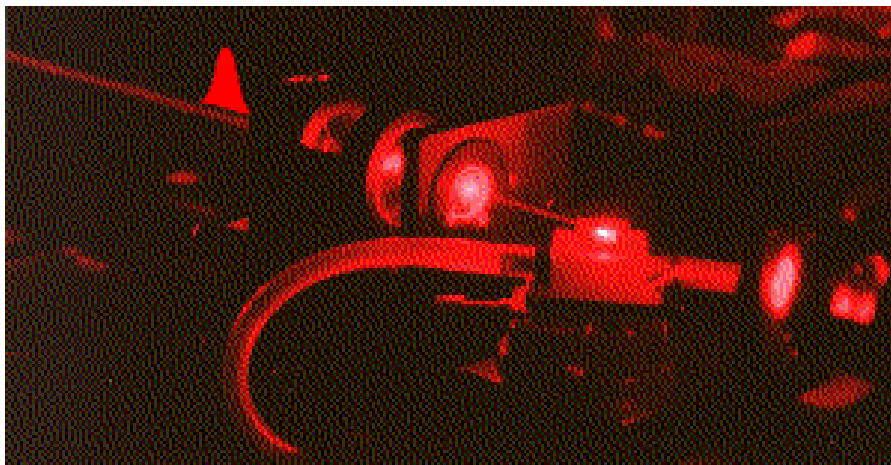
(technika **pompa-sonda**)

Fotoliza błyskowa Portera i Norrish:

impulsy światła pochodziły z lamp błyskowych

Lata 80-te: lasery femtosekundowe

Okres drgań pola elektrycznego dla światła widzialnego:

1,3 - 2,6 fs

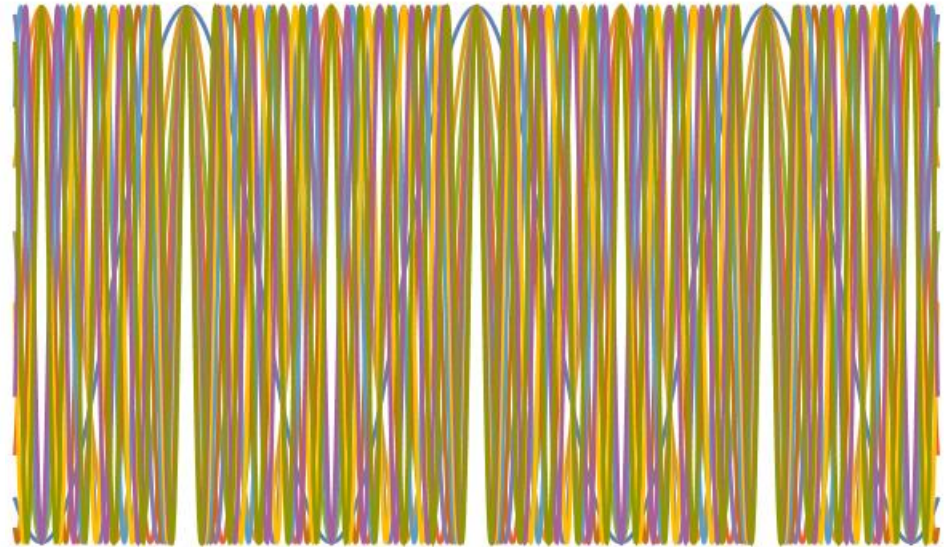
1 fs = 10^{-15} s

10^{-15} · wiek Wszechświata = 8 min

1 as = 0,001 fs

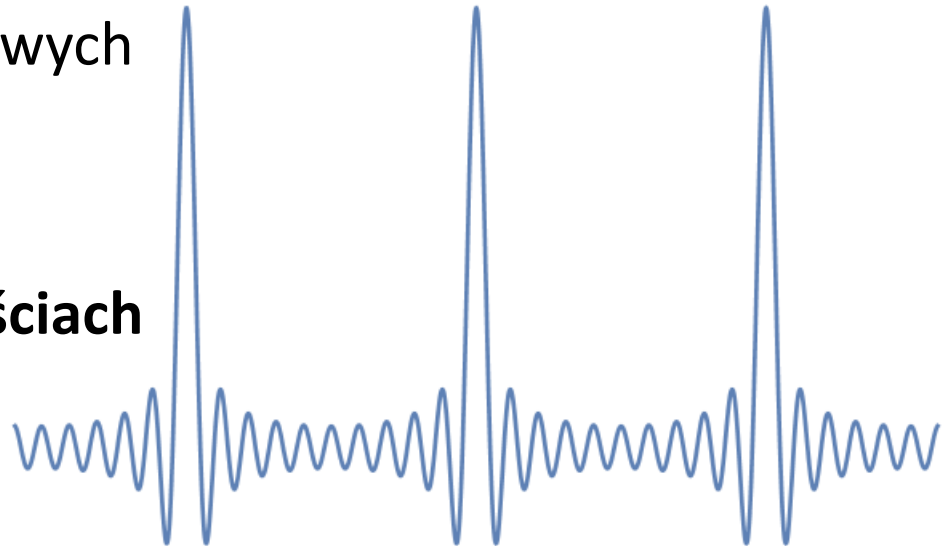
Dodawanie fal o różnych długościach

10 składowych

Suma składowych

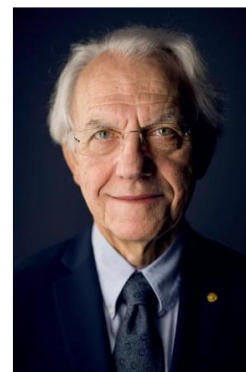
**Krótki impuls jest sumą
wielu fal o różnych długościach**

1985

Wzmacnianie femtosekundowych impulsów światła

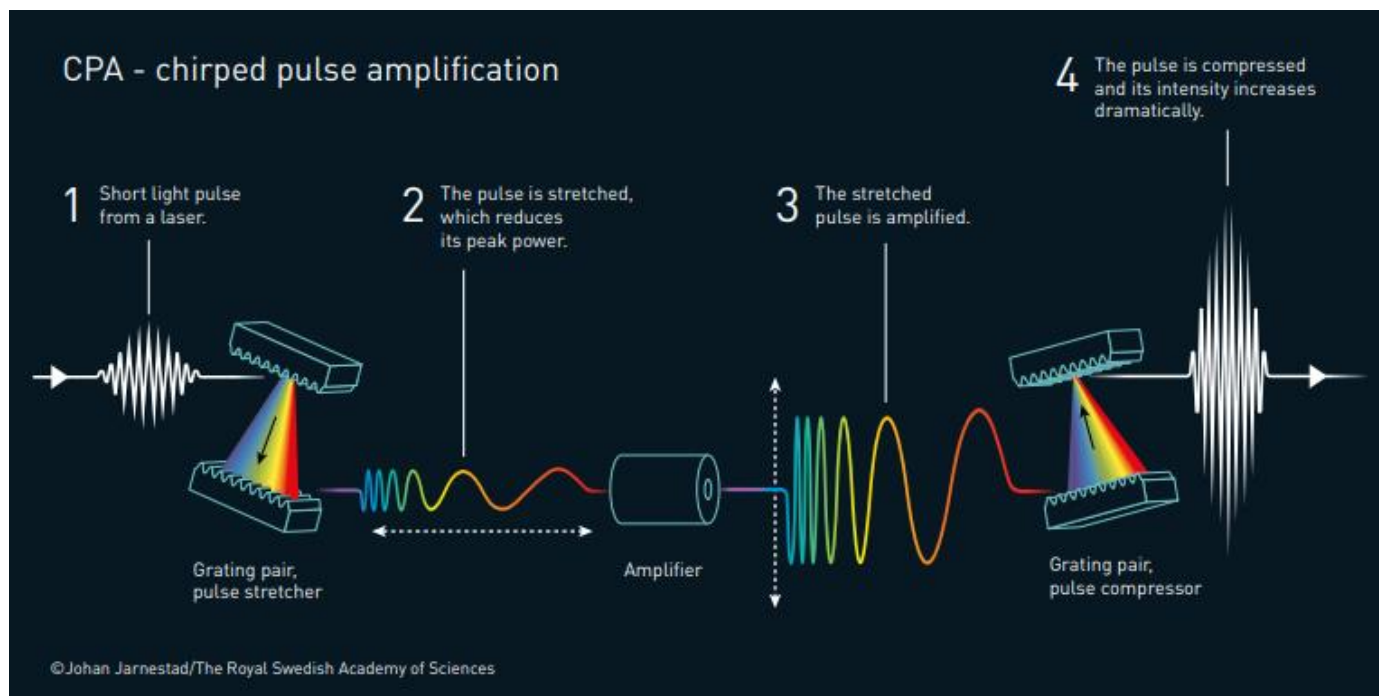
2018

© Nobel Media AB. Photo: A. Mahmoud
Gérard Mourou
Prize share: 1/4

© Nobel Media AB. Photo: A. Mahmoud
Donna Strickland
Prize share: 1/4

Lata 90-te

1999

Femtochemia: obserwacja tworzenia i zrywania wiązań w cząsteczkach chemicznych

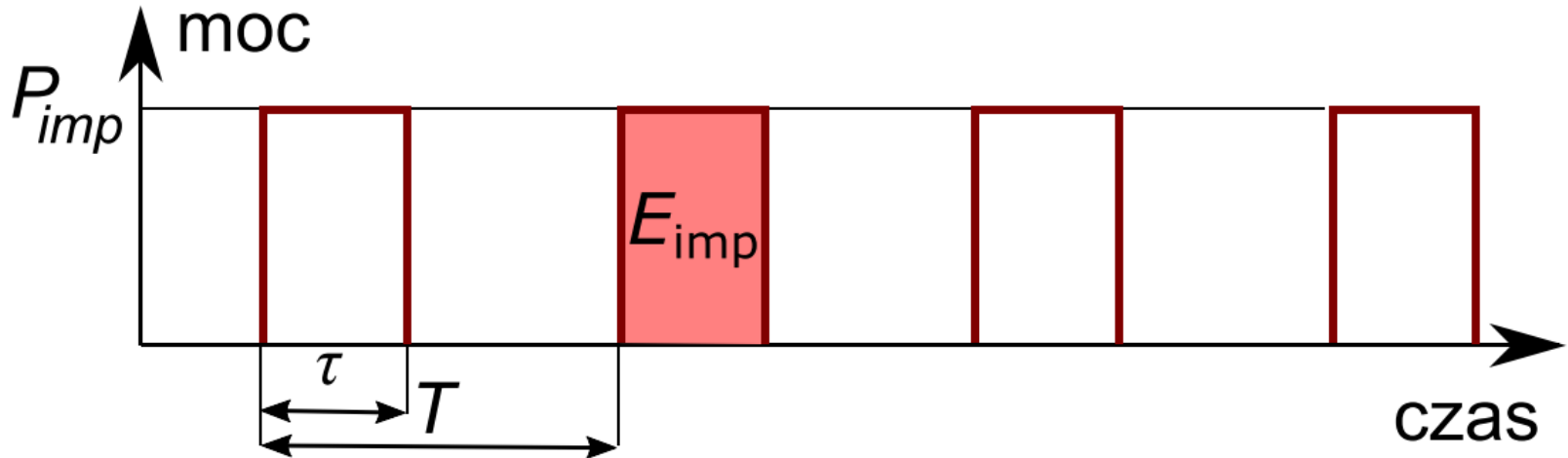
(laserowe impulsy femtosekundowe)

Ahmed Zewail

Układ lasera femtosekundowego ze wzmacniaczem mieści się na stole

$$P_{imp} = \frac{E_{imp}}{\tau}$$

Dla $\tau = 50 \text{ fs}$, $E_{imp} = 2 \text{ mJ}$: $P_{imp} = 40 \text{ GW}$

Natężenie światła po zogniskowaniu wiązki lasera do plamki o promieniu $r = 10 \mu\text{m}$:

$$I_{imp} = \frac{P_{imp}}{\pi r^2} = 1,3 \cdot 10^{20} \frac{\text{W}}{\text{m}^2}$$

Natężenie światła słonecznego na powierzchni Ziemi:

$$I_{Słońce} = 1300 \frac{\text{W}}{\text{m}^2} = 1,3 \cdot 10^3 \frac{\text{W}}{\text{m}^2}$$

Związek natężenia światła z amplitudą natężenia pola elektrycznego fali E-M:

$$I = \frac{1}{2} \epsilon_0 c E_0^2$$
$$\epsilon_0 = 8,85 \cdot 10^{-12} \frac{\text{F}}{\text{m}}$$
$$c = 3 \cdot 10^8 \frac{\text{m}}{\text{s}}$$

Amplituda natężenia pola elektrycznego w impulsie:

$$E_{imp} = \sqrt{\frac{2I_{imp}}{\epsilon_0 c}} = 3,1 \cdot 10^{11} \frac{\text{V}}{\text{m}}$$

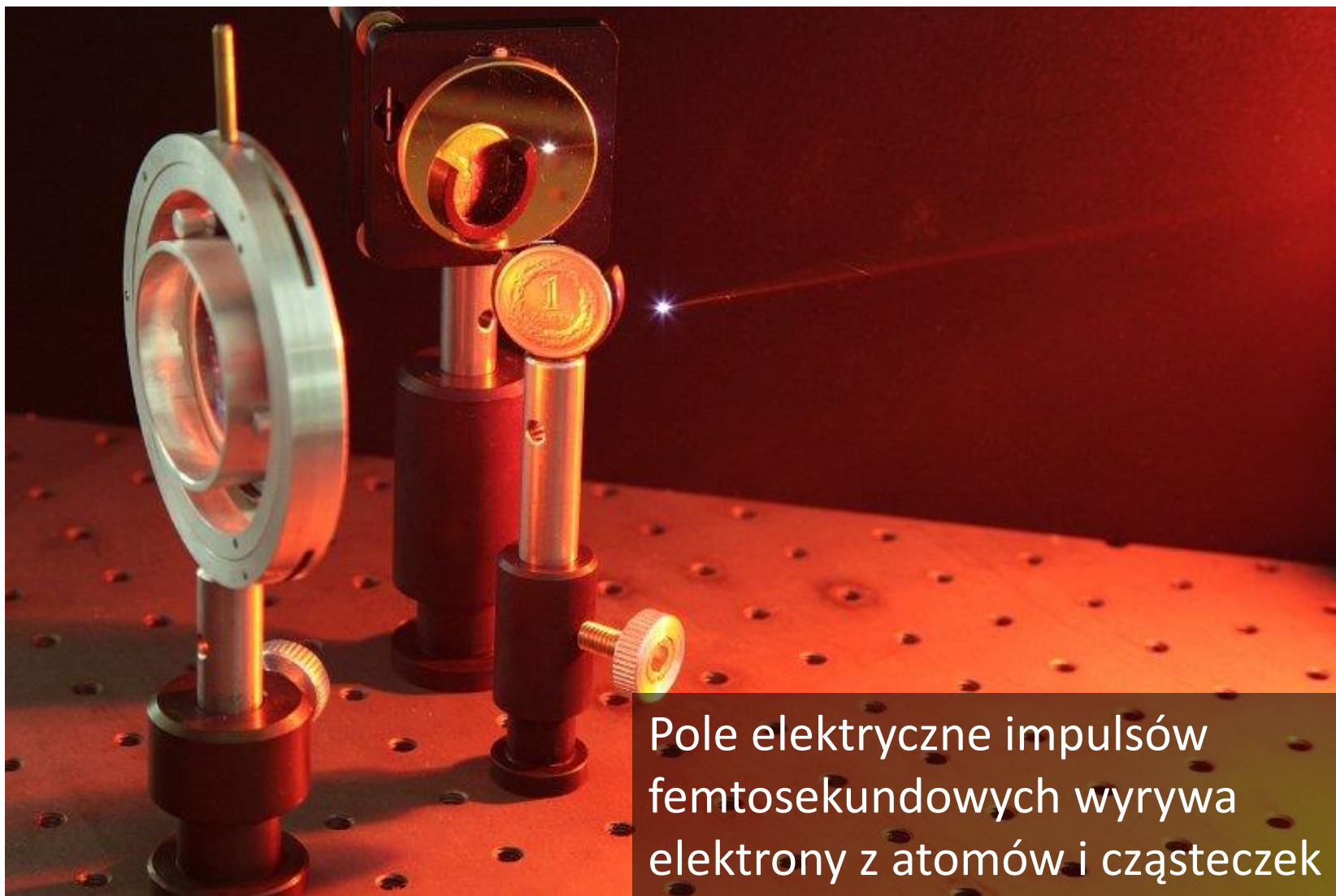
Natężenie pola elektrycznego w atomie wodoru utrzymującego elektron:

$$E_H = \frac{e}{4\pi\epsilon_0} \frac{1}{a_0^2} = 5,8 \cdot 10^{11} \frac{\text{V}}{\text{m}}$$
$$e = 1,6 \cdot 10^{-19} \text{C}$$
$$a_0 = 5 \cdot 10^{-11} \text{m}$$

Natężenie pola elektrycznego w impulsie femtosekundowym może być porównywalne z natężeniem pola elektrycznego utrzymującego elektrony w atomach i je z nich wyrwać!

(dlatego wzmacnianie impulsów femtosekundowych wymaga ich rozciągnięcia, nagroda Nobla z 2018 r. dla D. Strickland i G. Mourou)

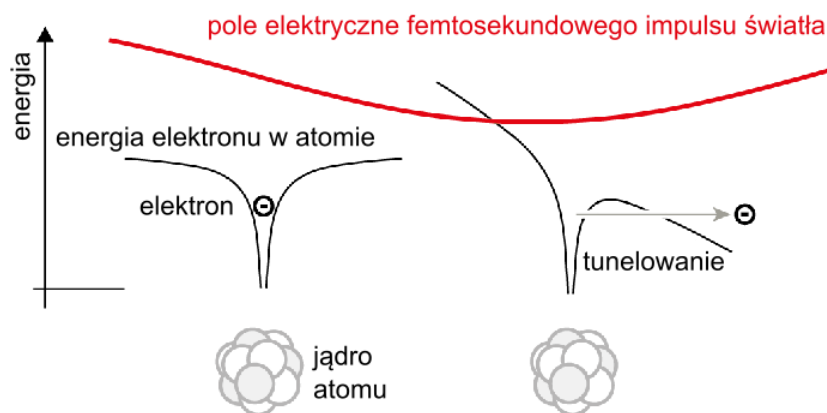

Pole elektryczne impulsów femtosekundowych wyrzuca elektrony z atomów i cząsteczek

1991-2001

1. Ucieczka e^- z atomu

3. Powrót e^- do atomu

2. Przyspieszanie e^-

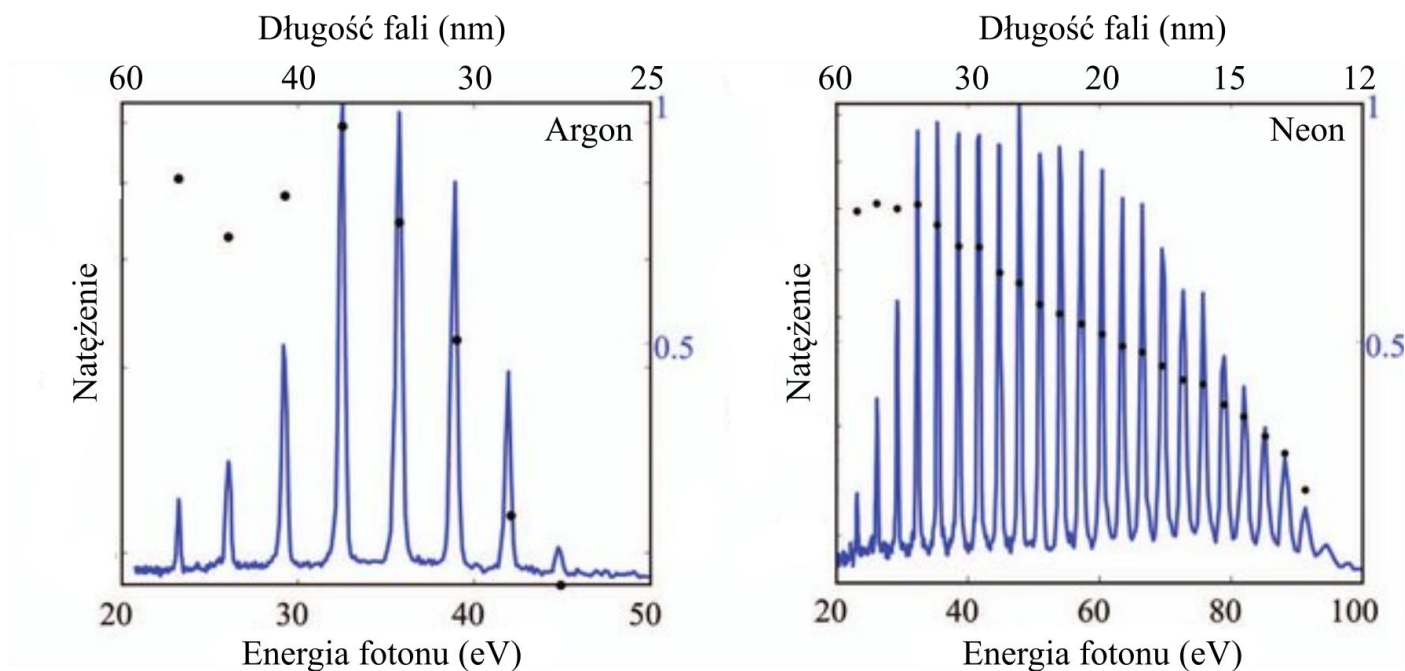
emisja impulsu promieniowania o dużej energii (XUV) i czasie trwania rzędu attosekund

The diagram shows an electron returning to the atom, emitting high-energy radiation (XUV) in the process. The nucleus is labeled 'jądro atomu'.

- **Anne L'Huillier** – generacja promieniowania XUV (teoria: m. in. Maciej Loewenstein)
- **Pierre Agostini** – pojedynczy impuls 650 as
- **Ferenc Krausz** – ciąg impulsów 250 as

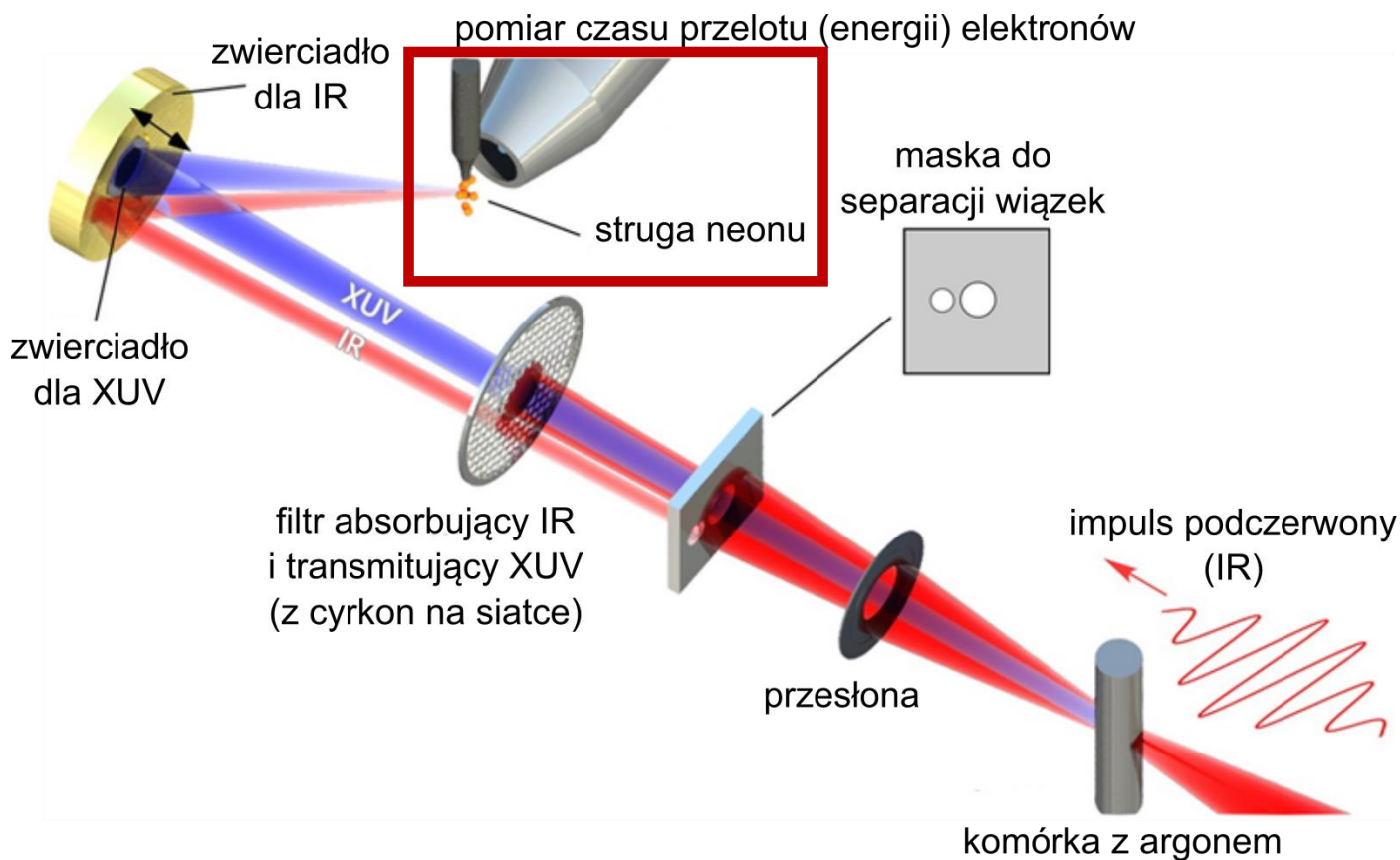
[Szwedzka Królewska Akademia Nauk, adaptowane]

Widmo emitowanego promieniowania

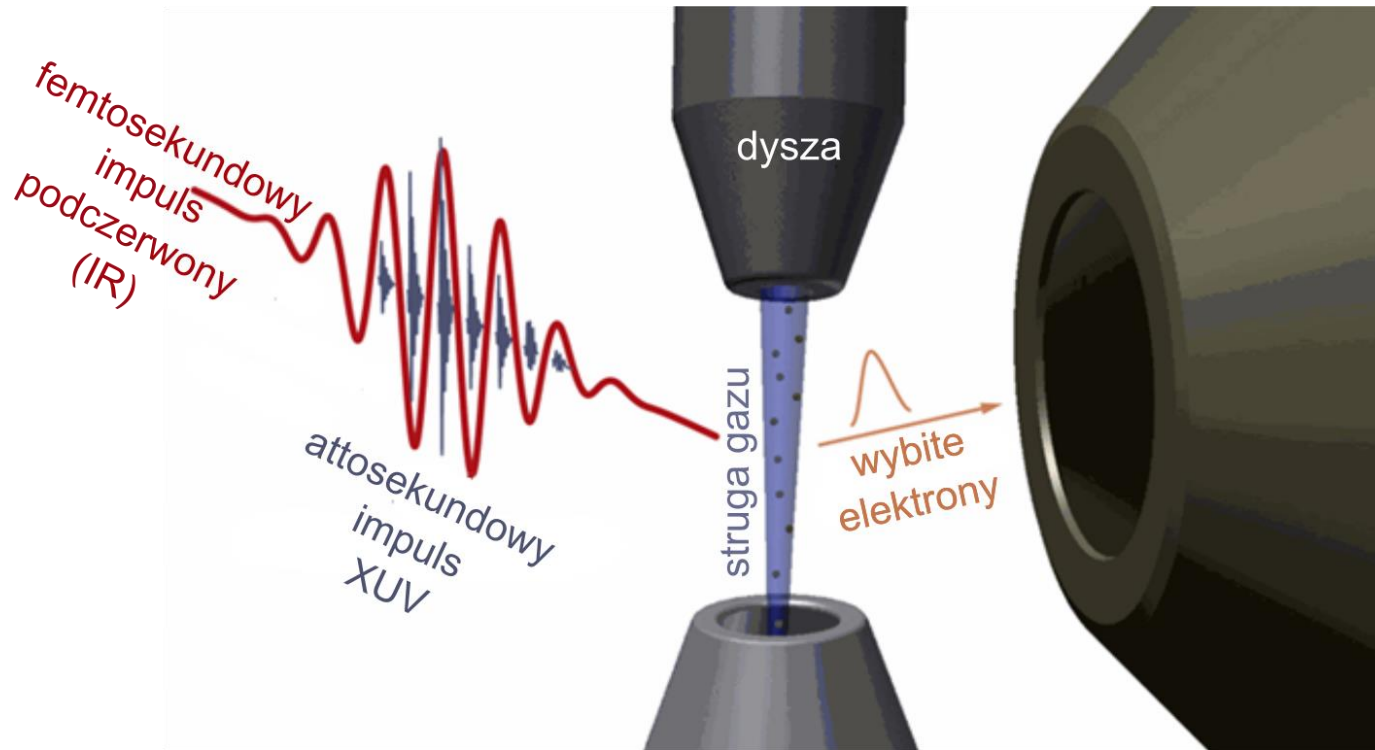
Szereg składowych, które razem dają **impuls attosekundowy**
(*dodawanie fal o różnych długościach...*)

Generacja i pomiar impulsów attosekundowych - eksperyment

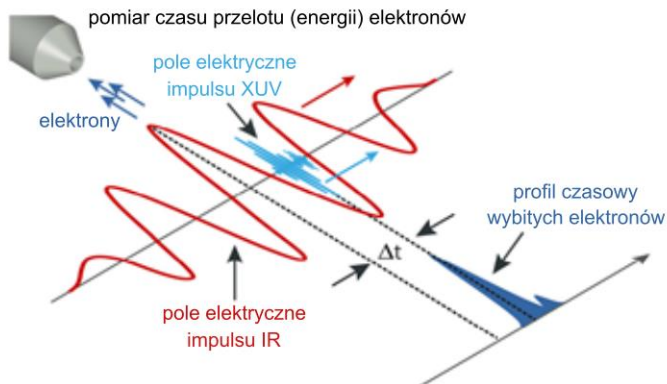
[N. Saito. *et al.*, *Sci Rep* **6**, 35594 (2016)]

Attosekundowy eksperyment pompa - sonda

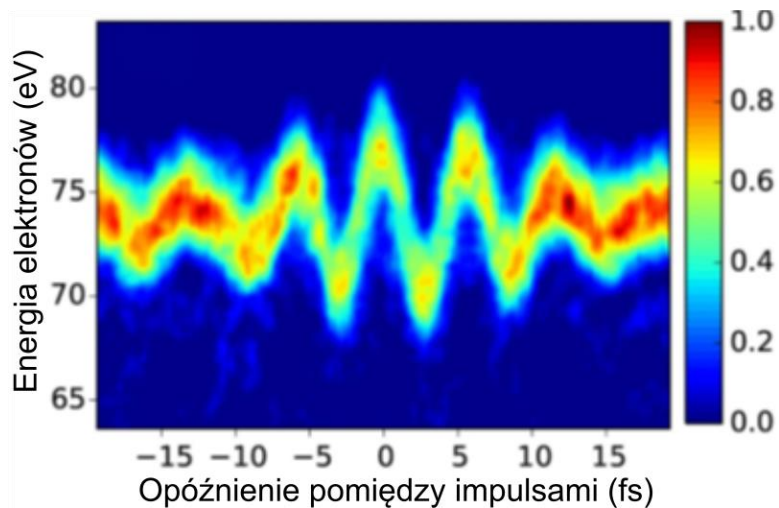

[I. Jordanet al., *Rev. Sci. Instrum.* **86**, 123905:1-10 (2015)]

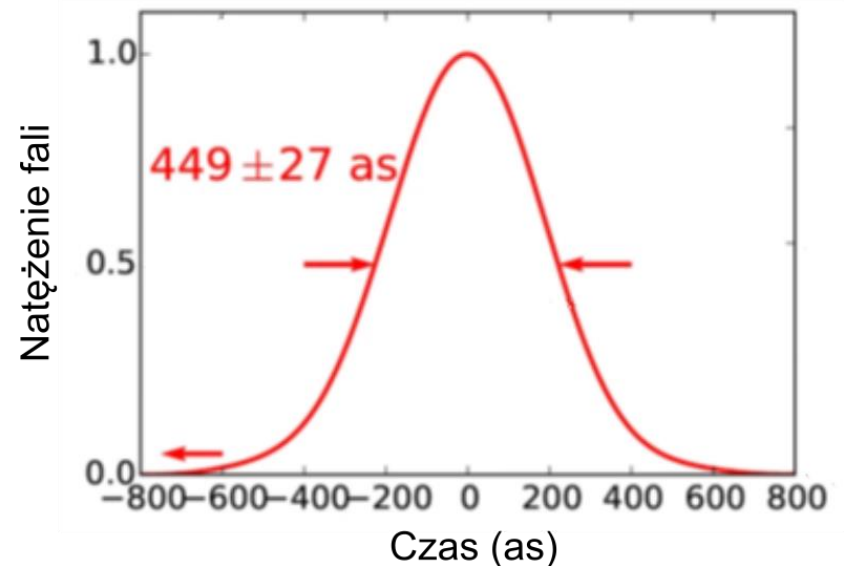
Pomiar impulsów attosekundowych - wyniki

[I. Grguras, Hamburg 2015]

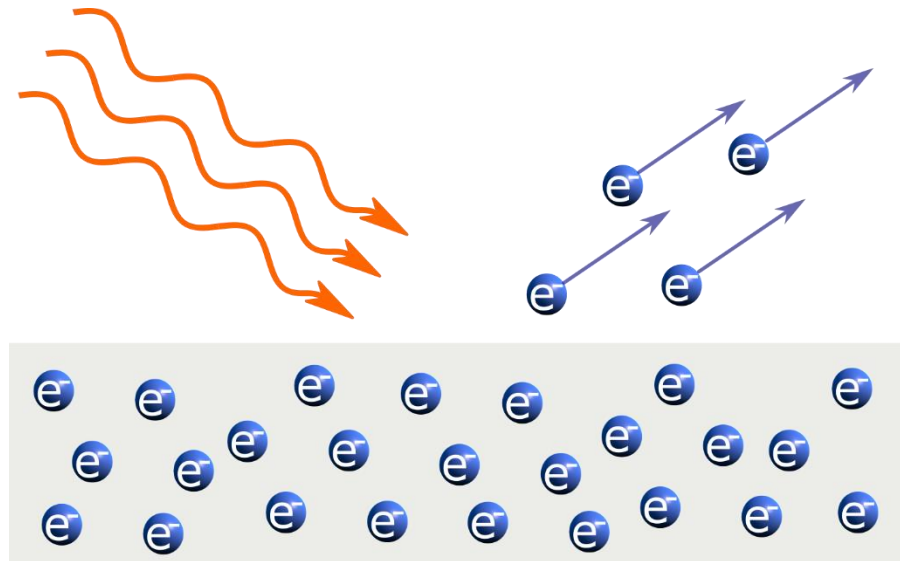
Elektrony wybite z materii impulsem attosekundowym są przyspieszane lub hamowane polem elektrycznym femtosekundowego impulsu światła

[N. Saito *et al.*, *Sci Rep* 6, 35594 (2016)]

Efekt fotoelektryczny

- Światło wybija elektrony z powierzchni metalu

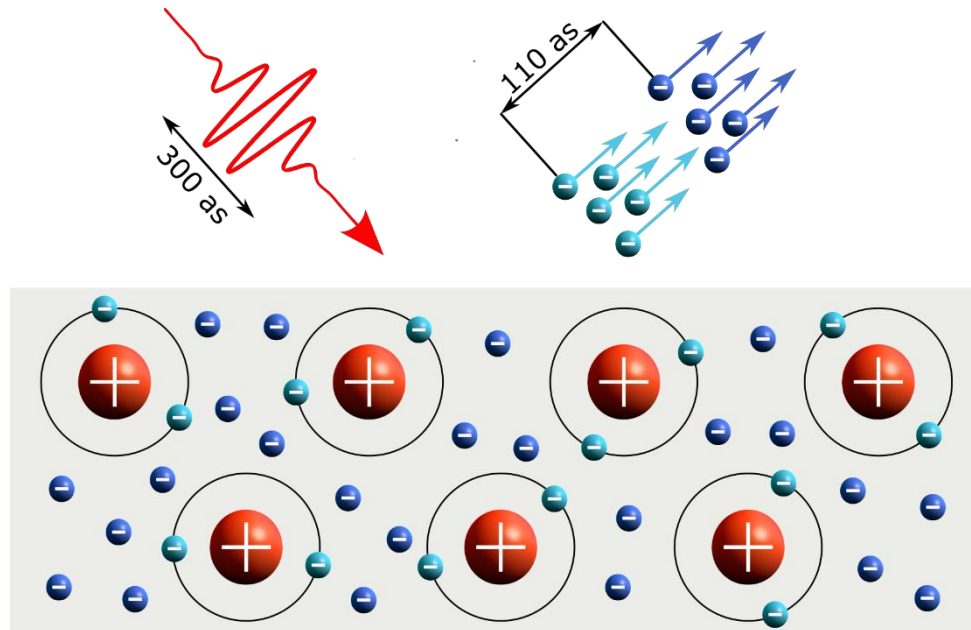

- Odkrycie – Heinrich Hertz, 1887
- Wyjaśnienie – Albert Einstein, 1905 (nagroda Nobla)

Efekt fotoelektryczny

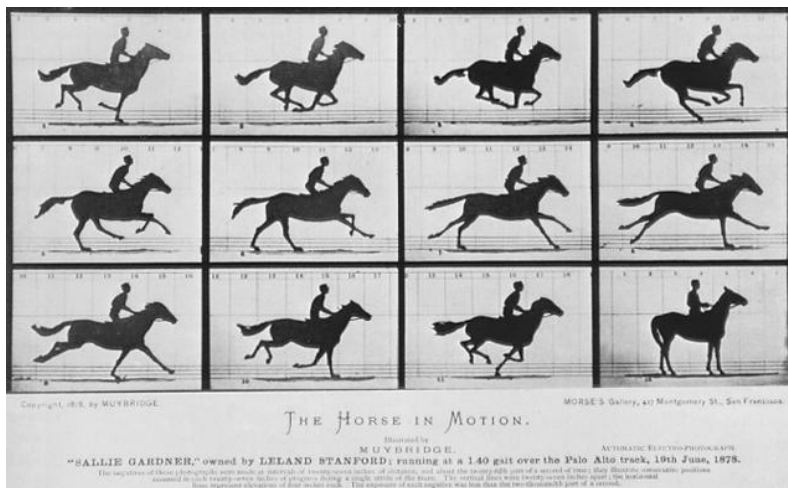
- W metalu znajdują się elektrony związane z jądrami i elektrony swobodne
- Eksperyment wykorzystujący impulsy attosekundowe pokazał, że elektrony swobodne opuszczają powierzchnię metalu wcześniej niż elektrony związane

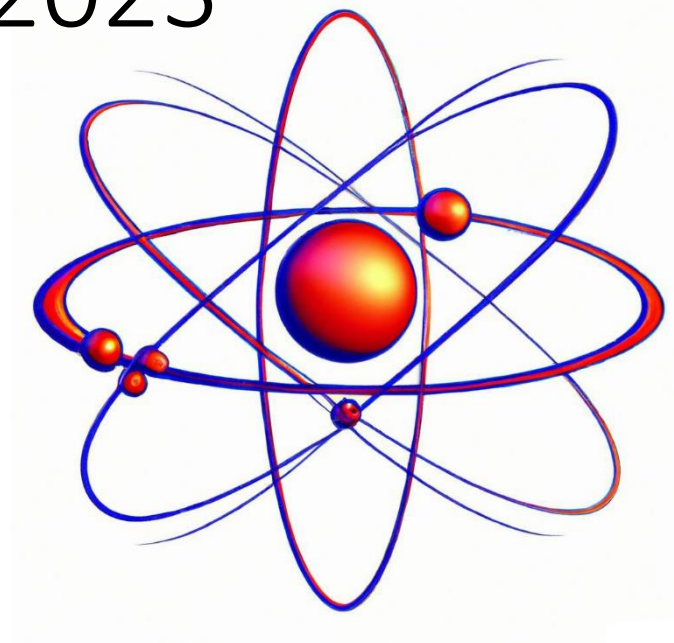
[A Cavalieri. et al. *Attosecond spectroscopy in condensed matter*. Nature **449**, 1029–1032 (2007)]

1878

2023

Dziękuję za uwagę!